Burgemeester en wethouders
Postadres Postbus 16200, 3500 CE Utrecht
Telefoon 14 030
www.utrecht.nl

Gemeente Utrecht

Aan de gemeenteraad

Behandeld door	J.J.M. Smulders	**Datum**	1 juni 2023
Doorkiesnummer	030-2862396	**Kenmerk**	11232071
E-mail	m.smulders@utrecht.nl	**Onderwerp**	Evaluatie Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen maart 2023
Bijlage(n)	-	**Beleidsveld**	Burgerzaken

Geachte leden van de raad,

Hierbij sturen wij u de evaluatie van de afgelopen Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen. Dankzij de inzet van alle vrijwilligers is er, ondanks alle uitdagingen, een betrouwbare uitslag tot stand gekomen. De afgelopen verkiezingen hebben echter ook een aantal forse knelpunten aan het licht gebracht in de uitvoerbaarheid van de organisatie van de verkiezingen. Bij de verkiezingen ontstonden er bij een aantal stemlokalen bijvoorbeeld lange rijen waardoor kiezers lang moesten wachten voordat ze hun stem konden uitbrengen. Dit was overigens niet specifiek voor de gemeente Utrecht; in heel Nederland stonden kiezers na 21.00 uur nog in de rij. Ook is er veel gevraagd van de ingezette vrijwilligers op de stembureaus en tijdens de centrale stemopneming.

De uitvoerbaarheid van de organisatie van de verkiezingen staat onder grote druk door de toenemende controlemaatregelen en wijzigingen die door de nieuwe Kieswet doorgevoerd moesten worden. Dit is inmiddels ook landelijk onderkend door het ministerie van BZK, de Kiesraad, de VNG en de Nederlandse Vereniging Voor Burgerzaken (NVVB). Er wordt steeds meer gevraagd aan kennis en vaardigheden van de vrijwilligers die taken uitvoeren tijdens de verkiezingen. Bovendien maakt de nieuwe wetgeving dat de ambtelijke verkiezingsorganisatie langer actief is en dus meer inzet vraagt van de betrokken medewerkers en onze vrijwilligers.

Een deel van de knelpunten kan en wordt door onszelf aangepakt. Verder is het aan BZK en de Kiesraad om naar aanleiding van de evaluatie maatregelen te nemen en processen aan te passen om de uitvoering weer realistisch uitvoerbaar te maken. Als gemeente zijn wij hierbij betrokken doordat we participeren in de commissie Verkiezingen van de NVVB en deelnemen aan diverse werkgroepen onder leiding van BZK en de Kiesraad. Het verslag van de landelijke evaluatie wordt naar verwachting in september aangeboden aan de Tweede Kamer.

Opkomst en drukte

Provinciale Statenverkiezing

Voor de provinciale statenverkiezing hebben 160.250 kiezers van de 258.791 kiesgerechtigden hun stem uitgebracht. Daarmee bedroeg het opkomstpercentage 61,9%. Dit is hoger dan het landelijk gemiddelde.

	Utrecht	Landelijk
PS23	61,9%	57,5% (voorlopig)
PS19	60,93%	56,16%
PS15	48,82%	47,76%
PS11	59,4%	55,97%

Tabel 1 Opkomstpercentages provinciale statenverkiezing

Waterschapsverkiezingen

In Utrecht zijn er twee waterschappen. Voor het waterschap Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) zijn 161.085 kiezers gaan stemmen van de 295.709 kiesgerechtigden. Voor het waterschap Amstel, Gooi en Vecht (AGV) is met 231 het aantal kiesgerechtigden een stuk lager. Hiervan zijn in totaal 138 kiezers gaan stemmen.

	Utrecht HDSR	Utrecht AGV	Landelijk waterschappen
WS23	54,5%	59,7%	53,7%
WS19	53,7%	55%	51,25%
WS15	43,2%	42,9%	43,5%

Tabel 2 Opkomstpercentage waterschapsverkiezingen

Opkomst in de wijken

Het opkomstpercentage bij de verkiezing verschilt per wijk. Zo bedraagt het opkomstpercentage voor de Provinciale Statenverkiezing als hoogste 99,5% in de Binnenstad en als laagste 40% in de wijk Overvecht. Het verschil in de opkomstpercentages tussen de wijken is een punt dat iedere verkiezing terugkomt. Een deel van het verschil is te verklaren door de locatie van de stembureaus, bijvoorbeeld omdat het een doorstroomlocatie betreft. Dit verklaart echter niet volledig waarom de verschillen tussen de wijken zo groot zijn. Eerder is daarom ook toegezegd dat u uitgebreider wordt geïnformeerd over de mogelijkheden om, al dan niet met maatregelen gericht op specifieke wijken, de opkomst bij de verkiezingen te verhogen.

Op dit moment worden de mogelijkheden en de daarbij behorende kosten verder onderzocht en uitgewerkt. Hierbij worden ook de kosten en de effectiviteit van het plaatsen van verkiezingsborden meegenomen, die op basis van Motie M35 Verkiezingsborden als standaard zijn geplaatst. U wordt hierover in de derde kwartaal van 2023 geïnformeerd, zodat u zelf uw voorkeur uit kan spreken welke maatregelen u wilt inzetten bij volgende verkiezingen.

Stemlocaties

Er waren in totaal 177 stembureaus op 164 locaties. Dit waren er minder dan bij de gemeenteraadsverkiezing, waarbij de coronamaatregelen nog volledig gehanteerd werden, maar vergelijkbaar met de situatie voor de coronacrisis. Het doel van meer stembureaus was ervoor te zorgen dat de kiezers zich vanwege de gezondheidsveiligheid zoveel mogelijk konden verspreiden over de verschillende stembureaus. In tabel 3 wordt getoond hoeveel stemlocaties en stembureaus er bij de afgelopen verkiezingen zijn ingesteld en hoeveel kiesgerechtigden er waren. Bij de Provinciale

Staten- en waterschapsverkiezingen is uitgegaan van het aantal kiesgerechtigden voor de waterschapsverkiezing.

Verkiezing:	Aantal stemlocaties	Aantal stembureaus	Aantal kiesgerechtigden
PS/WS19	162	173	282.135
TK21	154	181	257.000
GR22	195	220	280.577
PS/WS 23	164	177	295.940

Tabel 3 Vergelijking aantal stemlocaties en stembureaus van verschillende verkiezingen

Voor deze verkiezingen zijn we uitgegaan van het aantal ingestelde stembureaus dat ongeveer gelijk was aan het aantal stembureaus van vóór de ‘coronaverkiezingen’. Op een aantal stembureaus was het drukker dan vooraf ingeschat. Op meerdere stembureaus stonden er om 21.00 uur nog kiezers in de rij om te gaan stemmen. Dit was niet specifiek voor de gemeente Utrecht; in heel Nederland stonden kiezers na 21.00 uur nog in de rij. Gedurende een verkiezingsdag fluctueert het aantal mensen dat op enig moment wil komen stemmen altijd. Daardoor kunnen op sommige momenten wachtrijen ontstaan. Dit varieert echter enorm in tijd en plaats en is niet altijd voorspelbaar. Wij kunnen niet garanderen dat kiesgerechtigden op elk moment en op elke plaats zonder wachttijd hun stem uit kunnen brengen. Wij willen niettemin voorkomen dat (te lange) wachttijd een afweging zou kunnen zijn voor mensen om al dan niet hun stem uit te brengen.

Bepaling aantal stembureaus
Het aantal benodigde stembureaus is bepaald in samenwerking met onze eigen afdeling Onderzoek. Uitgangspunt daarbij is een maximale loopafstand voor een kiezer van 750 meter tussen woonadres en stemlocatie gehanteerd. Voor verreweg de meeste kieeen naazers was er een stemlocatie binnen 750 meter. Alleen in de wijken Oost en Vleuten - De Meern werd het percentage van 95% niet behaald. In de wijk Oost kwam dit doordat een stemlocatie wegens een verbouwing deze verkiezing niet gebruikt kon worden en er geen alternatief beschikbaar was. Door de opzet van de wijk Vleuten-De Meern, waar de voorzieningen sterk gecentraliseerd zijn en daarmee de beschikbare locaties voor een stembureau ook, werd ook daar niet overal het gewenste percentage gehaald. Het aantal stembureaus wordt dus niet alleen bepaald aan de hand van de loopafstand. Bij het bepalen van het aantal stembureaus zijn we ook afhankelijk van het aantal beschikbare en toegankelijke locaties.

Oorzaak drukte op de stembureaus
Ondanks de zorgvuldige voorbereiding bleek dat het erg druk was op de stembureaus. Op een stemdag zijn er altijd momenten dat kiezers in de rij staan en moeten wachten voordat ze hun stem uit kunnen brengen. Dit keer hebben veel kiezers echter langer moeten wachten dan gebruikelijk. Ook was de dag voor de vrijwilligers op de stembureaus lang.

Voor de drukte op de stembureaus zijn een aantal oorzaken. Zo werkte de gebruikte StembureauApp niet naar behoren, dit bevorderde de doorloopsnelheid op de stembureaus bij de gemeenten die gebruik maken van de app niet. Tijdswinst wordt met de app juist behaald bij de snelle en eenvoudige check van het Register Ongeldige Stempassen. Naast de niet werkende app zijn er meer algemene oorzaken voor de drukte op de stemlocaties en het ontstaan van rijen waar meer gemeenten mee te kampen hadden. Het betrof een dubbele verkiezing. Dat betekende dus dat door het stembureau twee stempassen gecontroleerd moesten worden op geldigheid en kiezers tweemaal een stembiljet moesten invullen. Het in- en uitvouwen van de stembiljetten door de kiezers kostte tijd omdat bij beide

verkiezingen veel partijen deelnamen en stembiljetten dan ook groot waren. Het proces in het stemhokje duurde dan ook langer. Bij deze verkiezing is terugkijkend vooral de impact van een dubbele verkiezing op de drukte op de stembureaus onvoldoende meegenomen in de voorbereidingen.

Hoewel de drukte niet alleen in Utrecht speelde wordt de indeling en het aantal stembureaus in aanloop naar de volgende verkiezing opnieuw vastgesteld. Daarbij wordt bekeken of het nodig is bij de volgende verkiezing het aantal stembureaus uit te breiden om de kiezers, voor zover mogelijk, beter over de verschillende stembureaus te verspreiden. Mogelijk maakt dit de kans op rijen voor de stembureaus kleiner en is het aantal te tellen stemmen voor de stembureauleden beter te verwerken. Ook wordt er landelijk door BZK gewerkt aan verbeteringen, zoals een kleiner stembiljet dat uiteindelijk geautomatiseerd geteld kan worden. De stand van deze ontwikkelingen nemen we ook mee in het berekenen van het aantal stembureaus. In voorbereiding op de volgende verkiezing wordt u geïnformeerd over de voortgang van dit proces.

Storing StembureauApp
Zoals in de vorige alinea aangegeven werkte de StembureauApp niet naar behoren. De StembureauApp is een hulpmiddel en wordt momenteel door 18 gemeenten gebruikt. Met de StembureauApp worden voorzitters door de dag heen ondersteund met checklist, kunnen zij vragen stellen aan de helpdesk via een chatfunctie en kunnen zij de geldigheid van een stempas eenvoudig controleren.

In de loop van de stemdag bleek dat de StembureauApp, niet goed werkte. Door technische storingen ontstonden er onder andere problemen met de camera waardoor de stembureauleden foutmeldingen kregen. Daardoor leek het alsof er iets mis was met de stempas terwijl dit niet het geval was. Op het moment van het schrijven van deze raadsbrief is het onderzoek naar de oorzaak en de bijbehorende oplossing nog niet afgerond.

Het niet goed functioneren van de StembureauApp had gevolgen voor de doorloopsnelheid op de stembureaus. De stembureauleden moesten overstappen op het controleren van de stempassen aan de hand van het papieren Register Ongeldige Stempassen. Deze bevatte dit keer extra veel pagina’s vanwege de niet bezorgde stempassen. Het kostte daardoor extra tijd om een pas te controleren.

Inclusief en toegankelijk
Er was voor deze verkiezingen in Utrecht weer een gebarentalig stembureau beschikbaar, een stembureau voor en door doven en slechthorenden. De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft het stembureau bezocht en gesproken met de initiatiefnemers en de stembureauleden.

Door blinden en slechtzienden kon er weer gebruik gemaakt worden van de Stemmal zodat ook deze kiezers met behoud van stemgeheim hun stem konden uitbrengen. Bijzonder was dat er voor de eerste keer ook een slechtziend stembureaulid aanwezig was in het stemlokaal.

Voorzieningen coronamaatregelen
In de raadsbrief van 30 november 2022 is aangegeven dat het ministerie van BZK gemeenten heeft gevraagd rekening te houden met de mogelijkheid dat het nodig kon zijn stemlokalen in te richten met coronamaatregelen. Er is in het voortraject bekeken hoe er binnen de bestaande begroting aan dit verzoek gehoor geven kon worden. Het was de bedoeling om in alle stemlokalen kuchschermen te

plaatsen voor de tafel van de stembureauleden, dit is ook zo afgestemd met de logistieke partner die verantwoordelijk is voor het opbouwen van de stemlokalen. Ook in onze communicatie naar inwoners hebben we dit aangegeven. Echter bleek in de loop van de ochtend dat de logistieke partner de schermen niet had geplaatst. Het was toen niet meer mogelijk om alsnog schermen te plaatsen. Wel zijn in alle stemlokalen hygiënezuilen geplaatst. Het nakomen van de afspraken is punt van aandacht in de evaluatie met de logistiek partner. Ook werd vanwege de oproep van BZK de drukte op de stembureaus bij deze verkiezingen nog bekend gemaakt via de website stembureaus.utrecht.nl.

Vrijwilligers
Bij de verkiezingen zijn een kleine 3000 vrijwilligers en ambtenaren ingezet om alle taken voor de verkiezingen te vervullen. Per stembureau zijn vier stembureauleden en op een aantal locaties vijf stembureauleden ingezet. Vanwege de dubbele verkiezingen zijn er per stembureau extra tellers ingezet om na het sluiten van de stemming alle stemmen op partij niveau te tellen.

De dubbele verkiezingen hebben veel gevraagd van de vrijwilligers. De hoge opkomst en de langere doorlooptijd per kiezer heeft ervoor gezorgd dat er weinig rustmomenten waren op de dag. Nadat de stemming was gesloten zijn de stemmen op partijniveau geteld op de stembureaus. Doordat het een drukke en lange dag was voor de vrijwilligers kostte dit, ondanks de extra ingezette tellers, veel tijd.

De dag waarop de vrijwilligers zich inzetten is lang. Ook wordt er steeds meer gevraagd aan kennis en vaardigheden om zitting te kunnen nemen op het stembureau. Het vasthouden van voldoende ervaren stembureauleden is al een aantal jaar een uitdaging. In de komende periode gaan we onderzoeken hoe we de inzet voor de vrijwilligers aantrekkelijker en minder belastend kunnen maken.

Stichting Prokkel
De afgelopen gemeenteraadsverkiezing is er samengewerkt met Stichting Prokkel. De stichting koppelt mensen met een licht verstandelijke beperking aan een stembureaulid. Deze samenwerking is bij deze verkiezing voortgezet. Dit keer hebben vier prokkelduo’s geholpen op de stembureaus.

Niet bezorgde stempassen
In aanloop naar de verkiezingen zijn er stempassen niet bezorgd. Hierover bent u op 1 maart jl. geïnformeerd. Van het niet bezorgen van de stempassen is aangifte gedaan bij de politie. De uitkomsten van het onderzoek van de politie zijn nog niet bekend. Tijdens de dag van stemming zijn er geen stempassen aangeboden op de stembureaus die uit de serie van niet bezorgde passen kwamen. De voorzitters van de stembureaus hebben vooraf een instructie gekregen hoe te handelen als deze situatie zich zou voordoen.

Communicatie
Er is door middel van een outdoor campagne, die gestart is twee weken voor de verkiezingen (week 9 en 10), een algemene oproep gepubliceerd om te komen stemmen. Deze oproep is op meer dan 100 plekken in de stad geplaatst in bijvoorbeeld bushokjes, in winkelcentra en doorstroomlocaties. Ook is gebruik gemaakt van de reclamezuil langs de A2, ook wel bekend als het Bijenhotel, en andere digitale schermen in de stad.

Op de gemeentelijke socials: Facebook, Instagram en Twitter is informatie geplaatst over de verkiezingen. Ook in de gemeentelijke nieuwsbrief is meerdere keren aandacht geschonken aan de verkiezingen. Op onze website zijn links geplaatst naar de websites van de Provinciale staten en beide waterschappen.

Motie verkiezingsborden
Naar aanleiding van mondelinge vragen in de raad, zijn er op tien plaatsen in de stad grote verkiezingsborden geplaatst. Op deze borden konden politieke partijen zelf hun verkiezingsposters plakken. Naast de fysieke verkiezingsborden is op de gemeentelijke website een 'digitaal' verkiezingsbord geplaatst. Partijen konden hun poster aanleveren samen met een weblink naar de website van de politieke partij.

Voor de financiering van deze verkiezingsborden was geen regulier budget beschikbaar, maar deze konden bekostigd worden, doordat de totale kosten van deze verkiezing iets lager uitvielen dan begroot.

Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslag
De nieuwe procedure voor het vaststellen van de uitslag heeft veel extra werk opgeleverd. Bij de nieuwe procedure is het verplicht om bij een onverklaard verschil het aantal toegelaten kiezers opnieuw te bepalen door het tellen van de stempassen. Dit is in een aantal gevallen ook gebeurd. Uit een eerste onderzoek van de processen verbaal van de Provinciale Statenverkiezing blijkt dat het opnieuw tellen van het aantal toegelaten kiezers in meerderheid van de gevallen de verschillen niet heeft opgelost of verklaard.

In de situatie dat een stembureau een verschil constateert tussen het aantal kiezers dat is komen stemmen en het aantal stembiljetten dat in de stembus zit, worden standaard een aantal controles en hertellingen uitgevoerd. Dit wordt gedaan om na te gaan of er wellicht een telfout is gemaakt. In de nieuwe procedure moet de dag na de stemming door het gemeentelijk stembureau nogmaals een controle worden uitgevoerd als het telverschil door het stembureau niet is opgelost.

Centrale stemopneming
Doordat het niet nodig was coronamaatregelen te treffen is er gekeken of er een kleinere hal beschikbaar was in de Jaarbeurs voor de uitvoering van de centrale stemopneming (CSO). Dit bleek het geval te zijn en had als voordeel dat de kosten voor de locatie en daarbij horende faciliteiten iets lager uitvielen dan bij de voorgaande verkiezing.

Er waren tachtig teltafels voorzien met elk vijf personen. Bij aanvang bleek echter dat niet alle telteams compleet waren. Door de lange dag op woensdag kwam een aantal vrijwilligers niet ook op donderdag nog tellen. Om de telteams op sterkte te krijgen is er gebruikt gemaakt van de inzet van een uitzendbureau, een studievereniging en ambtenaren van de gemeente.

Nieuw dit jaar was dat een deel van de vrijwilligers van de CSO een webinar moesten volgen zodat zij goed voorbereid aan hun taken konden beginnen. Dit webinar samen met de bijbehorende instructiefilmpjes zijn goed ontvangen.

Er is dit keer een nieuwe telmethode gehanteerd. Bij de nieuwe telmethode hoeven de stembiljetten niet gesorteerd te worden per kandidaat, maar zijn de biljetten in duo's, volgens het vierogen principe, geteld. Deze methode heeft goed gewerkt en wordt voor de volgende verkiezing verder verfijnd.

Bekendmaking uitslag
Vanuit de rol als centraal stembureau heeft de gemeente Utrecht ervoor gezorgd dat de uitslag van de provincie Utrecht tot stand is gekomen. Hiervoor heeft zij alle gemeenten uit de provincie ontvangen. Deze hebben hun proces verbaal met daarin de uitkomst van de stemming in de gemeente aan het

centraal stembureau overgedragen. Op basis daarvan is de uitslag berekend en de zetelverdeling van de Provinciale Staten bepaald. In een zitting van het centraal stembureau op het provinciehuis heeft de burgemeester, als voorzitter van het centraal stembureau, de uitslag en zetelverdeling bekend gemaakt.

Kosten verkiezingen
Er zijn bij deze verkiezing minder kosten gemaakt dan begroot. Dit komt door verschillende oorzaken. Zo is er in de begroting rekening gehouden met de inrichting en bemensing van meer stemlocaties en stembureaus als coronamaatregelen nog van kracht zouden zijn. Kosten voor meer stembureaus werken door in de logistieke processen, de locaties en het aantal vrijwilligers dat nodig is.

Ook zijn er uiteindelijk meer ambtenaren dan vrijwilligers of inhuurkrachten geweest die zich hebben ingezet op de stembureaus en tijdens de centrale stemopneming. Ambtenaren ontvangen geen vergoeding in geld maar in tijd. Daarnaast is een deel van de aangemelde vrijwilligers niet verschenen tijdens de centrale stemopneming, zij zijn dan ook niet uitbetaald. Tot slot waren de kosten voor de projectorganisatie lager dan begroot. In tabel 4 een overzicht van de gemaakte kosten.

Kostenpost	**Begroot**	**Resultaat**
Organisatie verkiezingen	800.000	675.000
Stembureaus en materialen	900.000	900.000
Vrijwilligers 15 maart	240.000	225.000
CSO	200.000	195.000
Communicatie aan inwoners	45.000	90.000
Totaal	**2.185.000**	**2.085.000**

Tabel 4 Overzicht kosten verkiezingen

Hoogachtend,
Burgemeester en wethouders van Utrecht,

de secretaris, de burgemeester,